Қазақстан Республикасының
Ауыл шаруашылығы министрлігі
ҚР АШМ Балық шаруашылығы комитеті
«Балық шаруашылығы ғылыми-өндірістік орталығы» ЖШС

Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан
Комитет рыбного хозяйства МСХ РК
ТОО «Научно-производственный центр рыбного хозяйства»

«ГИДРОБИОЛОГИЯ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ» МЕКЕМЕСІ
УЧРЕЖДЕНИЕ «ИНСТИТУТ ГИДРОБИОЛОГИИ И ЭКОЛОГИИ»

КАСПИЙ ИТБАЛЫҒЫН САҚТАУ ЖӨНІНДЕГІ ҰСЫНЫС (PUSA CASPICA GMELIN, 1788)

РЕКОМЕНДАЦИЯ ПО СОХРАНЕНИЮ КАСПИЙСКОГО ТЮЛЕНЯ (PUSA CASPICA GMELIN, 1788)

АЛМАТЫ, 2026

УДК 502.74:599.745.3(262.81)
ББК 28.693.369+20.18
Б20

Ұсыным «Балық шаруашылығы ғылыми-өндірістік орталығы» ЖШС-нің Ғылыми/Үйлестіру кеңесінде қаралып, мақұлданды.
№3 Ғылыми/Үйлестіру кеңесі хаттамасынан алынған
№2 үзінді 2026 жылғы 10 шілде
Рекомендация рассмотрена и одобрена Ученым/Координационным советом
ТОО «НПЦРХ», выписка №2 из протокола Ученого/Координационного совета №3 от 10 июля 2026 года

Баймуканов М. Т. Каспий итбалығын (Pusa caspica Gmelin, 1788) сақтау жөніндегі ұсыным // — Алматы. — ЖК «DO-Design factory». — 2026. — 64 с.

Баймуканов М. Т. Рекомендация по сохранению каспийского тюленя (Pusa caspica Gmelin, 1788) // — Алматы. — РКП «DO-Design factory». — 2026. — 64 с.

Каспий итбалығын (Pusa caspica Gmelin, 1788) сақтау жөніндегі ұсыным
Рекомендация по сохранению каспийского тюленя (*Pusa caspica* Gmelin, 1788)

Жұмыста Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Балық шаруашылығы комитетіне қарасты «Каспий итбалығы» мемлекеттік табиғи резерваты» мемлекеттік мекемесінде оңалту орталығын құру және оның қызметі мен жұмысын қамтамасыз етудің құқықтық негізін қалыптастыру қажеттілігі негізделеді. Өз кезегінде, оңалту орталығының қызметін жүзеге асыру үшін Каспий итбалығын оңалту және зерттеу мақсатында табиғи ортадан алып қоюдың құқықтық негізін қалыптастыру қажет. Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану, сондай-ақ ерекше қорғалатын табиғи аумақтар саласындағы заңнамаға ұсынылып отырған өзгерістер Каспий итбалығын сақтап қалу үшін ғана емес, сонымен қатар Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерінің тізбесіне енгізілген барлық жануарлар түрлерін сақтау үшін де маңызды болады.

В работе приводится обоснование необходимости создания правовой основы деятельности и содержания реабилитационного центра в государственном учреждении "Государственный природный резерват "Каспий итбалығы" Комитета рыбного хозяйства Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан". В свою очередь, для деятельности реабилитационного центра потребуется создание правовой основы изъятия каспийского тюленя в целях реабилитации и изучения. Предлагаемые изменения в законодательство по охране, воспроизводству и использованию животного мира и особо охраняемых природных территорий будут важны не только для сохранения каспийского тюленя, но и для сохранения всех видов животных из Перечня редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных.

Рецензенттер:
Искакбаев А.А. – «КАПЭ» ЖШС теңіздегі экологиялық мониторинг бөлімінің басшы орынбасары;
Шагилбаев А. У. – «ГЭИ» мекемесі су және су маңы организмдерінің экологиясы зертханасының меңгерушісі.

Рецензенты:
Искакбаев А.А. - заместитель начальника отдела экологического мониторинга на море ТОО «КАПЭ»;
Шагилбаев А.У. – заведующий лабораторией экологии водных и околоводных организмов Учреждения “ИГЭ”.
Мұқабалардағы фотосуреттер: © М. Т. Баймуканов
На обложках: фото © М. Т. Баймуканова

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі тарапынан қаржыландырылады (BR №23591095 гранты).
Данное исследование финансируется Министерством сельского хозяйства Республики Казахстан (грант BR №23591095).

ӘОЖ 28.693.369+20.18
УДК 502.74:599.745.3(262.81)
ISBN 978-601-80201-9-3

Мекенжайы: 040916, Алматы облысы, Қарасай ауданы, Іргелі ауылы, Рахметов к., 58/1
Электрондық пошта: institute_he@ihe.kz Телефон: 8 (727) 388-33-28

МАЗМҰНЫ

Негіздеме.....4

ҰСЫНЫС.....13

Қосымша.....19

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....56

СОДЕРЖАНИЕ

Обоснование……31

РЕКОМЕНДАЦИЯ……39

Приложения……45

Библиография……56

Негіздеме

Каспий итбалығы – Каспий теңізіндегі жалғыз теңіз сүтқоректісі, теңіздің барлық аумағында таралған эндемик түр және Қазақстан Республикасының Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің тізбесіне енгізілген [1].

Қазақстандық теңіз секторы Каспий теңізінің жалпы жағалау сызығының шамамен 30 %-ын құрайды және мұнда осы түр популяциясының басым бөлігі шоғырланған. Каспий итбалығы сияқты сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген түрлерді сақтау және зерттеу қажеттілігі Қазақстан Республикасы ратификациялаған бірқатар конвенцияларда (Биологиялық әртүрлілік туралы конвенция, Жануарлардың қоныс аударатын түрлерін сақтау туралы конвенция, Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция, Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенция), Каспий теңізінің су биологиялық ресурстарын сақтау және ұтымды пайдалану туралы келісімде, Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде [2–7], сондай-ақ басқа да заңдар мен нормативтік-құқықтық актілерде көрініс тапқан. Қазақстан Республикасының 2029 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында [8] ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың үлесін ұлғайту, экожүйелердің мониторингін жүргізу, экологиялық қауіп-қатерлерді бағалау, Каспий итбалығының мекендеу ортасын қалпына келтіру және қорғау, сондай-ақ оны сақтау жөніндегі басқару стратегияларын әзірлеу және енгізу көзделген.

Қазақстан Республикасында 2026–2035 жылдарға арналған биоәртүрлілікті сақтау және тұрақты пайдалану тұжырымдамасында [9] климаттың өзгеруі антропогендік жүктемелермен қатар Каспий итбалығына тікелей қауіп төндіретіні атап көрсетілген. Осыған байланысты Каспий итбалығының популяциясын сақтау және қалпына келтіру жөніндегі жұмыстар жалғастырылып, тұрақты мониторинг жүргізу, жаңа технологияларды пайдалану және халықаралық ынтымақтастықты кеңейту арқылы Каспий итбалығының саны ең төменгі тұрақты деңгей – 260 мың дарадан төмен болмауын қамтамасыз ету көзделген.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Каспий итбалығы популяциясының азаю себептерін зерттеуді тапсырды және бұл мәселенің шешілуін жеке бақылауына алды.

Каспий итбалығы санының азаюына әсер ететін негізгі шектеуші факторларға мыналар жатады: теңіздің ластануы; климаттың жылынуы және теңіз деңгейінің регрессиясы салдарынан Солтүстік Каспийдегі мұз жамылғысының қысқаруы және бұзылуы; теңіз акваториясында өнеркәсіптік нысандардың салынуы; теңіздегі мұнай-газ кен орындарының инфрақұрылымына қызмет көрсету мақсатындағы қысқы кеме қатынасы. Аталған факторлар көбею үдерісіне қауіп төндіріп, жануарлардың иммунитетінің әлсіреуіне және Каспий итбалығының жаппай қырылу қаупінің туындауына әкеледі [10–12]. Каспийге бөгде түрлердің, атап айтқанда, ктенофор *Mnemiopsis leidyi (A. Agassiz, 1865)* түрінің енуі салдарынан қоректік тізбектің бұзылуы [13] Каспий итбалығының

қорекпен қамтамасыз етілуіне теріс әсер етеді. Заңсыз, есепке алынбайтын және реттелмейтін кәсіпшілік, балық аулау құралдарына абайсызда түсіп қалу, сондай-ақ итбалықтардың шоғырланып жататын орындарындағы кеме қатынасы, суда жүзетін құстарды аулау және «жабайы» туризм түріндегі мазасыздандыру факторлары итбалықтардың қырылуына, мекендеу ортасының деградациясына және қысқаруына әкеледі.

Қазақстандық теңіз секторының жағалауында өлген итбалықтардың өлекселері теңізде кездеседі және батыс бағыттағы желдер кезінде жағалауға шығып қалады. Өлім-жітімді талдау Каспий итбалығы популяциясының демографиялық жағдайының тұрақты түрде қолайсыз екенін көрсетеді. Қазіргі кезеңде популяцияда жасы үлкен, яғни 30 жастан асқан даралар жоқ немесе өте аз [14].

2019–2023 жылдары теңіз қоқысының әсерін зерттеу барысында жағалау және жағалау маңы аймақтарынан итбалықтардың 395 өлексесі мен қалдықтары анықталды, олардың 37-сі (9,4 %) тасталған балық аулау торларына шырмалып қаза болған. 2024–2025 жылдардағы зерттеулер нәтижесінде браконьерлік бекіре аулауға арналған қармақ ілмектерінен жарақаттану, балық аулау торларына шырмалу, денесі мен басындағы жарақаттар, сондай-ақ басы мен жүзбеқанаттарының болмауы салдарынан болған өлім-жітім саны зерттелген 304 өлексенің жалпы санының 3,6 %-ын құрағаны анықталды.

Сонымен қатар, зерттелген итбалықтардың өлекселерінен ішкі ағзаларда – бүйрек, бауыр, жүрек, өкпе және көкбауырда – айқын патологиялық өзгерістер

анықталды. Ересек дараларда бұл өзгерістер созылмалы және үдемелі сипатта болып, тіндердің ауыр құрылымдық зақымдануымен аяқталады. Орта жастағы итбалықтарда белсенді қабыну-деструктивті үдерістер басым. Жаңа туған күшіктерде паренхималық және лимфоидтық құрылымдарды қамтитын ағзалардың жүйелі зақымдануының бастапқы белгілері анықталады.

Аталған өзгерістердің жиынтығы әртүрлі дәрежеде және әртүрлі ұзақтықта дамыған көпағзалық патологиялық үдерістің бар екенін көрсетеді. Бұл ретте зақымданулардың сипаты мен таралуы организмнің өмірлік маңызды функцияларының терең бұзылғанын көрсетеді. Мұндай жағдай иммунитеттің әлсіреуіне, инфекциялық және паразиттік аурулардың дамуына және жануарлардың қырылуына әкелуі мүмкін.

Зерттеулер Каспий итбалығы популяциясында ауру және жарақаттанған жануарлардың көп екенін, олардың итбалықтардың шоғырланып жататын орындарында және теңіз акваториясында тіркелетінін көрсетеді (Қосымша). Қазақстан Республикасы «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңының 15-бабы 2-тармағында: «Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін қорғауды мемлекет жүзеге асырады. Жеке және заңды тұлғалар сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін қорғау жөнінде шаралар қабылдауға міндетті» деп көрсетілген [15].

Осыған байланысты арнайы қызметтердің күшімен құтқаруға болатын әрбір дараны сақтап қалу үшін

құқықтық және практикалық жағдайлар жасау қажет. Осы мақсатта Қазақстанның теңіз секторында Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 24 қазандағы № 884 қаулысымен Маңғыстау облысының Түпқараған және Бейнеу аудандарының шегіндегі Каспий теңізінің су қоры жерлерінде жалпы ауданы 108 632,31 гектар болатын Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Балық шаруашылығы комитетіне қарасты «Каспий итбалығы» мемлекеттік табиғи резерваты» республикалық мемлекеттік мекемесі құрылды [16].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2025 жылғы 26 қарашадағы № 1009 қаулысымен 2026–2029 жылдарға арналған Каспий итбалығының популяциясын сақтау жөніндегі іс-қимыл жоспары бекітілді. Аталған жоспарда «Каспий итбалығы» мемлекеттік табиғи резерватының (МТР) оңалту орталығында ветеринариялық дәрігерлердің тағылымдамадан өтуі көзделген [17].

Алайда Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» және «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» заңдарында «оңалту орталығы» ұғымының анықтамасы жоқ [15, 18]. Бұл ұғым Қазақстан Республикасының «Жануарларға жауапкершілікпен қарау туралы» Заңында берілген [19]. Аталған заң үй жануарларына, қараусыз қалған жануарларға, қызметтік жануарларға және тұтқында ұсталатын жануарларға қатысты қоғамдық қатынастарды реттейді және жануарларды қатыгез қарым-қатынастан қорғауға, азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, қоғамның адамгершілігі мен ізгілігін нығайтуға

бағытталған. Аталған заңда келтірілген: *«- жануарларға арналған оңалту орталығы – өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін жағдайда қалған, табиғи жағдайда өмір сүруге қабілетсіз, сондай-ақ жеке немесе заңды тұлғалардан алып қойылған немесе тәркіленген үй жануарларын (серік жануарларды) шектеулі түрде қабылдауға, емдеуге, уақытша ұстауға, оңалтуға және жануар иесіне және (немесе) жауапты тұлғаға не табиғи мекендеу ортасына қайтаруға жататын немесе жатпайтын жануарларды бейімдеуге арналған және жабдықталған мүліктік кешен»* деген анықтама (1-бап) мемлекеттік табиғи резерват құрамында құрылуға тиіс Каспий итбалығын ұстау, емдеу және оңалту жөніндегі оңалту орталығының функционалдық мақсатына сәйкес келмейді. Оңалту орталығын МТР құрамында құру қажеттілігі ғылыми зерттеулер жүргізу барысында [20, 21], сондай-ақ техникалық-экономикалық негіздемені әзірлеу кезінде негізделген.

Әлемде итбалықтарды, тюленьдерді және теңіз арыстандарын құтқарумен және оңалтумен айналысатын шамамен 80 мамандандырылған орталық және бейіні кең 400-ден астам ұйым бар (сурет). Солардың ішінен екі мысалды келтіруге болады.

АҚШ-та ескекаяқтыларды (итбалықтар, теңіз арыстандары, морждар) оңалту Теңіз сүтқоректілерін қорғау туралы заңмен (ТСҚЗ) қатаң реттеледі. Құтқару жұмыстарын NOAA Fisheries ресми сайты көмек көрсету

орталықтарының желісі арқылы үйлестіреді. Осындай ұйымдардың ішіндегі ең ірілерінің бірі – Калифорниядағы

The Marine Mammal Center ресми сайты (сурет). Бұл орталық 1975 жылдан бері 28 000-нан астам жануарды құтқарған. Тұрғындар мен туристер ауру немесе жағалауға шығып қалған жануарлар туралы жедел қызметтердің телефон нөмірлері арқылы хабарлайды. Ескекаяқтыларды құтқаруға, емдеуге және табиғи ортаға қайтаруға тек сертификатталған мамандар мен арнайы федералдық рұқсаттары бар волонтерлердің құқығы бар. Мамандар жағажайға барып, итбалықтың немесе теңіз арыстанының жағдайын бағалайды және оны Орталыққа тасымалдау туралы шешім қабылдайды. Клиникаларда қан талдаулары, рентгендік зерттеулер жүргізіліп, инфекциялар мен жарақаттар анықталады. Ауру және әлсіреген жануарларға арнайы балық қоспасы бөтелке арқылы беріледі, дәрі-дәрмектер мен дәрумендер тағайындалады. Арнайы бассейндерде жануарлар жүзуге және қорек аулауға үйреніп, қажетті салмаққа дейін жетеді. Мұхитқа қайта жіберер алдында ескекаяқтыларға микрочиптер немесе олардың табиғи ортадағы бейімделуін бақылауға мүмкіндік беретін таңбалар орнатылады.

Сурет – Теңіз сүтқоректілерін қорғау орталығы
(Сосалито, Калифорния)
(https://www.marinemammalcenter.org/visit/getting-here)

Австралияда теңіз сүтқоректілерін, оның ішінде ескекаяқтыларды (итбалықтар, теңіз итбалықтары және сирек кездесетін австралиялық теңіз арыстандары) оңалту мемлекет тарапынан реттеледі және мамандандырылған орталықтар, хайуанаттар бақтары, сондай-ақ тәулік бойы жұмыс істейтін еріктілердің құтқару жасақтары желісі арқылы жүзеге асырылады. Көмек көрсететін ұйымдар мен орталықтардың ішінде Австралиядағы киттәріздерді құтқару және зерттеу ұйымы (Organisation for the Rescue and Research of Cetaceans in Australia – ORRCA) – елдің шығыс жағалауында жұмыс істейтін, тәулік бойы (24/7) қызмет көрсететін ең ірі еріктілер желісі. Мамандар жануарлардың жағалауға шығып қалуы және балық аулау құралдарына

шырмалу жағдайлары бойынша оқиға орнына барады. Австралияның теңіз жануарларын зерттеу және құтқару ұйымы (Australian Marine Wildlife Research & Rescue Organisation – AMWRRO) – Оңтүстік Австралиядағы ескекаяқтыларды, құстарды және теңіз тасбақаларын құтқару, емдеу және табиғи ортаға қайтарумен айналысатын негізгі лицензияланған ұйым. Сиднейдегі Таронга хайуанаттар бағы (Taronga Zoo Sydney) – Сиднейде жабайы жануарларға арналған заманауи қарқынды терапия және оңалту орталығы бар. Мұнда әлсіреген немесе дауыл салдарынан жарақаттанған жас итбалықтар мен теңіз құстары тұрақты түрде қабылданады. Оңалтуды қажет етудің негізгі себептері: қоқысқа шырмалу – пластикалық сақиналар, үзілген балық аулау торлары мен қармақ жіптері жануарлардың денесіне батып, терең жарақаттар туғызады; әлсіреу және жарақаттану – жас жануарлар көбіне анасынан айырылып қалады немесе қатты дауыл кезінде әлсірейді, сондай-ақ акулалардың шабуылынан немесе кемелермен соқтығысудан зардап шегеді; балық аулау шаруашылығының әсері – коммерциялық балық аулау торларына (мысалы, ауға арналған торларға) кездейсоқ түсіп қалу, торларға шырмалу және денесінің жарақаттануы [22–25].

ҰСЫНЫС

Жоғарыда баяндалғандарды негізге ала отырып, Каспий итбалығының популяциясын сақтау үшін оңалтуды қажет ететін сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлеріне қатысты Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіру қажет.

Ең алдымен, «оңалту» және «оңалту орталығы» ұғымдарын заңнамаға енгізу қажет. Бұдан әрі ұсыныстар Каспий итбалығын оңалтуды іс жүзінде жүзеге асырудың құқықтық негіздемесін қамтамасыз ететіндей етіп баяндалады. Бұл ретте Каспий итбалығы мысалында заңнамаға тиісті өзгерістер енгізу Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерінің тізбесіне енгізілген барлық жануарлар түрлерін оңалтуға құқықтық негіз қалыптастыратынын атап өткен жөн.

1. **Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңына** мынадай өзгерістер енгізу ұсынылады:

1.1. 1-бапта мынадай редакциядағы тұжырымды енгізу ұсынылады:

«Жануарларды оңалту – ауыр науқастанған және жарақаттанған жабайы жануарларды ұстау, олардың денсаулығы мен тіршілікке қабілеттілігін қалпына келтіру жөніндегі ғылыми негізделген шаралар кешенін, кейіннен оларды табиғи ортаға жіберуді білдіреді».

1.2. 15-баптың 3-тармағын сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін табиғи ортадан алып қоюға Қазақстан Республикасы Үкіметінің

шешімі бойынша, биологиялық негіздеме негізінде ерекше жағдайларда, оның ішінде мынадай мақсаттар үшін жол берілетіні туралы толықтырумен толықтыру:

- оңалту

1.3. Сондай-ақ 15-баптың 5-тармағын ***«оңалту»*** сөзімен толықтыру ұсынылады: «Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін, олардың бөліктері мен дериваттарын ұстау, ***оңалту***, тасымалдау, сату, сатуға қою және сатып алу Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады».

Аталған баптың көрсетілген тармағына **«оңалту»** ұғымын енгізу, сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін оңалтуды олардың популяцияларын сақтау және қалпына келтіру мақсатындағы осы бап шеңберіндегі дербес әрі аса маңызды қызмет түрі ретінде қарастыру қажеттігінен басқа, ерекше қорғалатын табиғи аумақтарға, сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерінің санын сақтауға және қалпына келтіруге қатысты негізгі заң болып табылатын Қазақстан Республикасының «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заңына сілтеме жасайды.

2**. Қазақстан Республикасының «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заңына** мынадай толықтырулар енгізу қажет:

2.1. 1-бапты **«Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар»** мынадай мазмұндағы ұғыммен толықтыру:

«Оңалту орталығы – Қазақстан Республикасының Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерінің тізбесіне енгізілген жануарларды оңалтуға арналған мамандандырылған мүліктік кешен. Оңалту орталықтарын құру және олардың қызметі тиісті Қағидалармен реттеледі».

2.2. Уәкілетті органның, уәкілетті орган ведомствосының және оның аумақтық бөлімшелерінің құзыретін толықтыру.

8-баптың 6-1) тармағын «Уәкілетті органның, уәкілетті орган ведомствосының және оның аумақтық бөлімшелерінің құзыреті» мынадай мазмұндағы абзацпен толықтыру:

- сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін оңалту қағидаларын әзірлеу.

Жануарларды оңалтуға жататын жануарларды табиғи ортадан алып қою тәртібі, оңалту орталықтарының қызметі, оларға қойылатын талаптар және жануарлардың өмірі мен денсаулығы үшін жауапкершілік реттелетін жеке Қағидалардың болуы қажет.

2.3. 30-баптың 2-тармағын **«Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардағы мемлекеттік табиғи-қорық қорының қалпына келтірілуі»** ***«оңалту»*** ұғымымен толықтыру:

сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген өсімдіктер мен жануарлар түрлерін көбейту, **оңалту,** өсіру және табиғи ортада қалпына келтіру.

Оңалту – жануарлардың санын сақтауға бағытталған қызметтің дербес түрі.

2.4. 35-бапты **«Табиғат қорғау мекемелерін дамыту және күтіп-ұстау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру»** мынадай мазмұндағы абзацпен толықтыру:

- ***оңалту орталықтарын күтіп-ұстау және жануарларды оңалту***

Республикалық бюджеттен МТР құрамындағы оңалту орталықтарын күтіп-ұстауға және жануарларды тікелей оңалтуға арналған қаржылық қаражатты қаржыландыруға бөлу қажет.

2.4. 50-баптың 2-тармағын **«Мемлекеттік табиғи резерват ұғымы, негізгі қызметі және аймақтарға бөлу»** толықтыру.

МТР-дың негізгі қызметіне мыналар кіруі тиіс:

- ***Қазақстан Республикасының Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерінің тізбесіне енгізілген жануарларды оңалту***

Оңалту – жануарлардың санын сақтауға бағытталған қызметтің дербес түрі.

3. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2025 жылғы 31 қазандағы № 409 **«Балық ресурстары мен басқа да су жануарларын пайдалануға биологиялық негіздеме дайындау қағидаларын бекіту туралы»** бұйрығына

мынадай өзгерістер енгізу ұсынылады:

3.1. 2-тармақты мынадай мазмұндағы сөздермен толықтыру ұсынылады: ***сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін табиғи ортадан алып қою***

«биологиялық негіздеме – ***сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін табиғи ортадан алып қоюға***, жануарлар дүниесін пайдалануға, жануарлар дүниесі объектілерін алып қоюдың жол берілетін көлемін айқындауға, сондай-ақ жануарлар дүниесі объектілеріне және олардың мекендеу ортасына әсер етуі мүмкін қызметке қатысты ғылыми негізделген қорытынды»;

Бұл толықтыру ***«сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін табиғи ортадан алып қою»*** жануарлар дүниесін пайдалануға жатпайтындығына, Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңының 15-бабына сәйкес жануарлар дүниесін қорғауға жататындығына байланысты енгізілді.

3.2. 4-тармақты мынадай мазмұндағы сөздермен толықтыру: ***сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында үш жылға дейінгі мерзімге табиғи ортадан алып қоюға.***

Мәтін мынадай редакцияда болады:

«Биологиялық негіздеме балық ресурстары мен басқа да су жануарлары санының алдыңғы жылдағы есебі материалдарының (ағымдағы жылы бекітілген және артемия цисталарының әлеуетті қорлары бар ащы-тұзды су

айдындарын қоспағанда), балық ресурстары мен басқа да су жануарлары объектілеріне, олардың мекендеу ортасына жүргізілген мониторинг және ғылыми зерттеулер материалдарының негізінде бір жыл ішінде дайындалады; ***сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында үш жылға дейінгі мерзімге табиғи ортадан алып қоюға»*.***

Бұл толықтыру «Қызыл кітапқа» енгізілген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында табиғи ортадан алып қою жануарлар популяцияларына зиян келтірмейтіндігіне байланысты енгізілді, өйткені сынамалар алынғаннан, таңбаланғаннан және оңалтудан кейін жануарлар табиғи ортаға жіберіледі; «Қызыл кітапқа» енгізілген түрлер сирек кездесетіндіктен, олардың санын жыл сайын есепке алу көп жағдайда мүмкін емес.

3.3. 5-тармақты мынадай мазмұндағы сөздермен толықтыру: ***сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында табиғи ортадан алып қою.***

Бұл толықтыру осы Қағидалардың 4-тармағынан туындайды. Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңының 15-бабына сәйкес сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында табиғи ортадан алып қою үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы биологиялық негіздеме негізінде қабылданады.

Қосымша 1

Итбалықтардың денесіндегі жарақаттар және олардың балық аулау құралдарына шырмалу мысалдары

Алдыңғы планда жарақаттанған итбалық.
Фото авторы М. Т. Баймуканов
(30.04.2017 ж., Кендірлі шығанағындағы арал)

Итбалық жарасының жақыннан түсірілген көрінісі.
Фото авторы М. Т. Баймуканов
(30.04.2017 ж., Кендірлі шығанағындағы арал)

Балық аулау торына шырмалған итбалық.
Фото авторы М. Т. Баймуканов
(30.04.2017 ж., Кендірлі шығанағындағы арал)

Итбалықтың мойнына батып кеткен балық аулау торынан пайда болған жара. Фото авторы М. Т. Баймуканов
(30.04.2017 ж., Кендірлі шығанағындағы арал)

Итбалықтың мойнына батып кеткен балық аулау торынан пайда болған жара. М. Т. Баймуканов түсірген бейнежазбадан алынған скриншот (13.05.2016 ж., Кендірлі шығанағындағы арал)

Балық аулау торына шырмалған итбалық. М. Т. Баймуканов түсірген бейнежазбадан алынған скриншот (26.04.2018 ж., Тюленьи аралдары, Подгорный аралының маңында)

Каспий итбалығында ауру белгілерінің байқалу мысалдары

Прорва учаскесіндегі екі ауру итбалық.
Фото авторы М.Т. Баймуканов
(30.10.2018 ж., Прорва учаскесіндегі шалыга)

Ауру Каспий итбалығы – денесінің артқы бөлігіндегі қан кету.
Фото авторы М. Т. Баймуканов
(30.10.2018 ж., Прорва учаскесіндегі шалыга)

Қосымша 2

Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы», «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» заңдарына және Балық ресурстары мен басқа да су жануарларын пайдалануға биологиялық негіздеме дайындау қағидаларына өзгерістер енгізу жөніндегі ұсыныстар

№ р/н	Бөлім (пункт)	Қолданыстағы редакция	Жаңа редакция	Өзгерістерді енгізу негіздемесі
1	1 бап	қарастырылмаған	**Жануарларды оңалту – ауыр науқастанған және жарақаттанған жабайы жануарларды ұстау, олардың денсаулығы мен тіршілікке қабілеттілігін қалпына келтіру жөніндегі ғылыми негізделген шаралар кешені және кейіннен оларды табиғи ортаға жіберу**	Анықтама алғаш рет енгізіледі. Жабайы жануарларды оңалту ұғымының құқықтық негізін айқындау қажет

2	15-баптың 3-тармағы	3. Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін, олардың бөліктерін немесе олардан алынған өнімдерді (дериваттарын) табиғи ортадан алып қоюға Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша, биологиялық негіздеме негізінде, мынадай мақсаттар үшін ерекше жағдайларда жол беріледі: 1) ғылыми, өсімін молайту, коммерциялық мақсаттарда арнайы жасалған жағдайларда өсіру, сондай-ақ кейіннен мекендеу ортасына жіберу үшін; 2) ғылыми зерттеулер жүргізу үшін;	3.Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін, олардың бөліктерін немесе дериваттарын табиғи ортадан алып қоюға Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша, биологиялық негіздеме негізінде, мынадай мақсаттар үшін ерекше жағдайларда жол беріледі: 1) ғылыми, өсімін молайту, коммерциялық мақсаттарда арнайы жасалған жағдайларда өсіру, сондай-ақ кейіннен мекендеу ортасына жіберу үшін; 2) ғылыми зерттеулер жүргізу үшін; 3) селекция жүргізу үшін; **4) оңалту үшін;** 5) ұлттық аңшылық түрлерін дамыту үшін;	Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерінің тізбесіне енгізілген жануарларды, оның ішінде Каспий итбалығын оңалту үшін оларды табиғи ортадан алу қажет. Сондықтан «оңалту» ерекше жағдайлардың тізбесіне енгізілуі тиіс.

		3) селекция жүргізу үшін; 4) ұлттық аңшылық түрлерін дамыту үшін.		
3	15-баптың 5-тармағы	5. Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін, олардың бөліктерін және дериваттарын (олардан алынған өнімдерді) ұстау, тасымалдау, сату, сатуға қою және сатып алу Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады.	5. Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін, олардың бөліктерін және дериваттарын (олардан алынған өнімдерді) ұстау, **оңалту,** тасымалдау, сату, сатуға қою және сатып алу Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады.	Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін оңалтуды олардың популяцияларын сақтау және қалпына келтіру мақсатындағы осы бап шеңберіндегі дербес әрі аса маңызды қызмет түрі ретінде қарастыру қажет.
Қазақстан Республикасының «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заңы				
4	1 бап	қарастырылмаған	**Оңалту орталығы – Қазақстан Республикасының Сирек**	Анықтама алғаш рет енгізіліп отыр. Жабайы жануарларға арналған оңалту орталығы

			кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерінің тізбесіне енгізілген жануарларды оңалтуға арналған мамандандырылған мүліктік кешен. Оңалту орталықтарын құру және олардың қызметі тиісті Қағидалармен реттеледі».	ұғымының құқықтық негізін айқындау қажет.
5	8-баптың 6-1) тармақшасы	қарастырылмаған	**– сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін оңалту қағидаларын әзірлеу.**	Толықтыру алғаш рет енгізіліп отыр. Оңалтуға жататын жануарларды табиғи ортадан алып, қайта жіберу тәртібі, оңалту орталықтарының қызметі, оларға қойылатын талаптар және жануарлардың өмірі үшін жауапкершілік белгіленетін жеке Қағидалардың болуы қажет.
6	30-баптың 4-тармағы	-– сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген өсімдіктер мен	-– сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген өсімдіктер мен жануарлар	Оңалту – жануарлардың санын сақтауға бағытталған қызметтің дербес түрі.

		жануарлар түрлерін көбейту, өсіру және табиғи ортада қалпына келтіру.	түрлерін көбейту, ***оңалту,*** өсіру және табиғи ортада қалпына келтіру.	
7	35 бап	қарастырылмаған	**– оңалту орталықтарын күтіп-ұстау және жануарларды оңалту.**	Республикалық бюджетте мемлекеттік табиғи резерваттар құрамындағы оңалту орталықтарын күтіп-ұстауға және жануарларды тікелей оңалтуға арналған қаржылық қаражат көзделуі қажет.
8	50-баптың 2-тармағы	қарастырылмаған	**– Қазақстан Республикасының Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерінің тізбесіне енгізілген жануарларды оңалту.**	Оңалту – жануарлардың санын сақтауға бағытталған қызметтің дербес түрі.

Балық ресурстары мен басқа да су жануарларын пайдалануға биологиялық негіздеме дайындау қағидалары				
9	2-тармақ	Биологиялық негіздеме – жануарлар дүниесін пайдалануға, жануарлар дүниесі объектілерін алып қоюдың жол берілетін көлемін айқындауға, сондай-ақ жануарлар дүниесі объектілеріне және олардың мекендеу ортасына әсер етуі мүмкін қызметке қатысты ғылыми негізделген қорытынды.	Биологиялық негіздеме – **сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін табиғи ортадан алып қоюға**, жануарлар дүниесін пайдалануға, жануарлар дүниесі объектілерін алып қоюдың жол берілетін көлемін айқындауға, сондай-ақ жануарлар дүниесі объектілеріне және олардың мекендеу ортасына әсер етуі мүмкін қызметке қатысты ғылыми негізделген қорытынды.	Толықтыру сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін табиғи ортадан алып қоюдың жануарлар дүниесін пайдалануға жатпайтындығына байланысты енгізілді. Ол Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңының 15-бабына сәйкес жануарлар дүниесін қорғауға жатады.
10	4-тармақ	Биологиялық негіздеме балық ресурстары мен басқа да су жануарлары санының алдыңғы жылдағы есебі	Биологиялық негіздеме балық ресурстары мен басқа да су жануарлары санының алдыңғы жылдағы есебі материалдарының	Толықтыру «Қызыл кітапқа» енгізілген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында табиғи ортадан алу олардың

		материалдарының (ағымдағы жылы бекітілген және артемия цисталарының әлеуетті қорлары бар ащы-тұзды су айдындарын қоспағанда), балық ресурстары мен басқа да су жануарлары объектілеріне, олардың мекендеу ортасына жүргізілген мониторинг және ғылыми зерттеулер материалдарының негізінде бір жыл ішінде дайындалады.	(ағымдағы жылы бекітілген және артемия цисталарының әлеуетті қорлары бар ащы-тұзды су айдындарын қоспағанда), балық ресурстары мен басқа да су жануарлары объектілеріне, олардың мекендеу ортасына жүргізілген мониторинг және ғылыми зерттеулер материалдарының негізінде бір жыл ішінде дайындалады; **сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында табиғи ортадан алуға үш жылға дейінгі мерзім қажет.**	популяцияларына зиян келтірмейтіндігіне байланысты енгізілді, өйткені сынамалар алынғаннан, таңбаланғаннан және оңалтудан кейін жануарлар табиғи ортаға жіберіледі. Сирек кездесетіндігіне байланысты «Қызыл кітапқа» енгізілген түрлердің санын жыл сайын есепке алу бойынша зерттеулер жүргізу көп жағдайда мүмкін емес.

11	5-тармақ	жоқ	**– сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында табиғи ортадан алу;**	Толықтыру алғаш рет енгізіліп отыр және осы Қағидалардың 4-тармағынан туындайды. Қазақстан Республикасының «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Заңының 15-бабына сәйкес сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген жануарлар түрлерін ғылыми зерттеулер және оңалту мақсатында табиғи ортадан алу туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы биологиялық негіздеме негізінде қабылданады.

Обоснование

Каспийский тюлень – единственное морское млекопитающее Каспийского моря, распространен по всему морю, эндемик, включен в Перечень редких и находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных РК [1].

Казахстанский сектор моря имеет протяженность около 30 % всей береговой линии и здесь концентрируется большая часть популяции вида. Необходимость сохранения и изучения редких и исчезающих видов, к которым относится каспийский тюлень, отражена в ряде Конвенций, ратифицированных РК (Конвенции о биологическом разнообразии, Конвенция по сохранению мигрирующих видов животных, Конвенция о правовом статусе Каспийского моря, Рамочная конвенции по защите морской среды Каспийского моря), Соглашении о сохранении и рациональном использовании водных биологических ресурсов Каспийского моря, Экологическом Кодексе РК [2-7] и других законах и нормативно-правовых актах . В Национальном плане развития Республики Казахстан до 2029 года [8] запланировано увеличение доли ООПТ, мониторинг экосистем, оценка экологических угроз, разработка и внедрение управленческих стратегий по восстановлению и защите среды обитания и сохранению каспийского тюленя.

В Концепции сохранения и устойчивого использования биоразнообразия в Республике Казахстан на 2026 - 2035 годы [9] отмечается, что изменение климата

вместе с антропогенными нагрузками напрямую угрожает каспийскому тюленю и будут продолжаться работы по сохранению и восстановлению популяции каспийского тюленя и обеспечено сохранение каспийского тюленя не ниже минимальной устойчивой численности в 260 тысяч особей с ведением регулярного мониторинга, использованием новых технологий, расширением международного сотрудничества.

Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев поручил изучить причины сокращения популяции каспийского тюленя и взял решение этой проблемы под свой личный контроль.

Основными лимитирующими численность каспийского тюленя факторами являются следующие. Загрязнение моря, сокращение и разрушение ледового покрова в Северном Каспии в результате потепления климата и регрессии моря, строительство промышленных объектов на акватории, зимнее судоходства для обслуживания инфраструктуры морских нефтегазовых разработок представляют риски воспроизводству, приводят к ослаблению иммунитета животных и создают угрозу массовой гибели каспийского тюленя [10-12]; нарушение пищевой цепи в результате проникновения в Каспий чужеродных видов, к примеру гребневика *Mnemiopsis leidyi (A.Agassiz, 1865)* [13], отрицательно влияет на обеспеченность пищей каспийского тюленя; незаконный, несообщаемый и нерегулируемый промысел, прилов в рыболовные орудия лова, факторы беспокойства у залежек тюленей в виде судоходства, охоты на водоплавающую дичь

и «дикого» туризма приводят к гибели тюленей, деградации и сокращению местообитаний.

На побережье казахстанского сектора моря трупы мертвых тюленей присутствуют в море и выбрасываются на побережье при ветрах с западного направления. Анализ смертности демонстрирует устойчивую неблагополучную ситуацию в демографии популяции каспийского тюленя. На современном этапе – нет или очень мало в популяции старшевозрастных – старше 30 лет, особей [14].

При проведении исследований воздействия морского мусора в 2019-2023 гг. были обнаружены 395 трупов и останков тюленей на побережье и прибрежной зоне, 37 (9,4 %) из которых погибли, запутавшись в брошенных рыболовных сетях. Исследования 2024-2025 гг. показали, что смерть в результате травмирования от браконьерских рыболовных крючьев для лова осетровых рыб, запутывания в рыболовных сетях, ран на теле и голове, отсутствия голов и ласт составила 3,6 % от общего числа обследованных трупов в количестве 304 экз.

Кроме того, у исследованных трупов тюленей выявляются выраженные патологические изменения во внутренних органах, затрагивающие почки, печень, сердце, лёгкие и селезёнку. У взрослых особей изменения носят хронический и прогрессирующий характер с исходом в тяжёлое структурное повреждение тканей. У тюленей среднего возраста преобладают активные воспалительно-деструктивные процессы. У новорождённых щенков выявляются ранние признаки системного поражения

органов, затрагивающие как паренхиматозные, так и лимфоидные структуры.

Совокупность этих изменений указывает на наличие многоорганного патологического процесса, развивавшегося с различной степенью выраженности и длительности. При этом характер и распространённость поражений свидетельствуют о глубоком нарушении жизненно важных функций организма, что и может приводить к ослаблению иммунитета, развитию инфекционных и паразитарных заболеваний и гибели животных.

Исследования показывают, что в популяции каспийского тюленя много больных и травмированных животных, которые регистрируются на лежбищах и акватории моря (Приложение). П.2 ст.15 Закона РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» гласит, что «Охрана редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных осуществляется государством. Физические и юридические лица обязаны принимать меры по охране редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных» [15].

В этой связи, необходимо создавать юридические и практические условия для сохранения каждой особи, которая может быть спасена усилиями специальных служб. Для этого в казахстанском секторе моря Постановлением Правительства Республики Казахстан от 24 октября 2024 года № 884 было создано республиканское государственное учреждение "Государственный природный резерват "Каспий итбалығы" Комитета рыбного хозяйства Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан" на землях водного фонда Каспийского моря в пределах

Тупкараганского и Бейнеуского районов Мангистауской области общей площадью 108632,31 гектара [16].

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 ноября 2025 года № 1009 утвержден План действий по сохранению популяции каспийского тюленя на 2026 – 2029 годы, в котором предусмотрены стажировки ветеринаров в реабилитационном центре ГПР "Каспий итбалығы" (ГПР) [17].

Но в Законах Республики Казахстан «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» и «Об особо охраняемых природных территориях» нет определения «Реабилитационный центр» [15,18]. Определение дано в Законе Республики Казахстан «Об ответственном обращении с животными» [19], которое регулирует общественные отношения при обращении с домашними, бродячими, служебными и содержащимися в неволе животными и преследует цель защиты животных от жестокого обращения, обеспечения безопасности граждан, укрепление нравственности и гуманности общества. Приведенная в указанном законе формулировка: *«- реабилитационный центр для животных - имущественный комплекс, предназначенный и оборудованный для ограниченного приема, лечения, временного содержания, реабилитации и адаптации животных, подлежащих или не подлежащих возврату владельцу животного и (или) ответственному лицу либо в естественную среду обитания, оказавшихся в положении, угрожающем их жизни и здоровью, неспособных существовать в естественных условиях, а также*

изъятых или конфискованных у физических или юридических лиц домашних животных (животных-компаньонов) (ст1)» не применима к функциональному предназначению Реабилитационного центра для содержания, лечения и реабилитации каспийского тюленя, который должен быть создан в составе ГПР. Его создание в составе ГПР было обосновано как в процессе проведения научных исследований [20, 21], так и в процессе разработки технико-экономического обоснования.

В мире насчитывается около 80 специализированных центров и свыше 400 организаций широкого профиля, которые занимаются спасением и реабилитацией тюленей, нерп и морских львов (рисунок). Приведем два примера.

В США реабилитация ластоногих (тюленей, морских львов, моржей) строго регулируется Законом о защите морских млекопитающих (MMPA). Координацию спасательных работ ведет NOAA Fisheries через сеть центров помощи. Крупнейшей такой организацией является The Marine Mammal Center (рисунок) в Калифорнии, спасший с 1975 года более 28 000 животных. Жители и туристы сообщают о больных или выброшенных на берег животных по телефонам экстренных служб. Спасать, лечить и возвращать ластоногих в природу имеют право только сертифицированные специалисты и волонтеры по специальным федеральным разрешениям. Эксперты выезжают на пляж, оценивают состояние тюленя или морского льва и принимают решение о транспортировке в Центр. В клиниках проводят анализы

крови, рентген и выявляют инфекции или травмы. Больных и истощенных животных кормят из бутылочек специальной рыбной смесью, дают им лекарства и витамины. Животные учатся плавать, охотиться и набирают нужный вес в специализированных бассейнах. Перед возвращением в океан ластоногим ставят микрочипы или бирки для отслеживания их адаптации в дикой природе.

Рисунок - Центр морских млекопитающих (Сосалито, Калифорния) (https://www.marinemammalcenter.org/visit/getting-here)

В Австралии реабилитация морских млекопитающих, включая ластоногих (тюленей, морских котиков и редких австралийских морских львов), регулируется государством и осуществляется сетью

специализированных центров, зоопарков и круглосуточных волонтерских спасательных отрядов. Организации и центры помощи ORRCA (Organisation for the Rescue and Research of Cetaceans in Australia)- крупнейшая волонтерская сеть на восточном побережье страны, работающая в режиме 24/7. Специалисты выезжают на случаи выброса животных на берег и запутывания в рыболовных снастях. AMWRRO (Australian Marine Wildlife Research & Rescue Organisation): Главная лицензированная организация в Южной Австралии, занимающаяся спасением, лечением и возвращением в природу ластоногих, птиц и морских черепах - Зоопарк Таронга (Taronga Zoo Sydney), который располагает современным центром интенсивной терапии и реабилитации диких животных в Сиднее, куда регулярно поступают истощенные или травмированные штормами молодые тюлени и морские птицы. Основные причины реабилитации: запутывание в мусоре - пластиковые кольца, обрывки рыболовных сетей и лески врезаются в тело животных, вызывая глубокие раны; истощение и травмы - молодняк часто теряет маму или силы во время сильных штормов, а также страдает от нападения акул или столкновений с судами; воздействие рыболовства - случайный прилов в коммерческих рыболовных сетях (например, жаберных), запутывание в сетях, получение ран на теле [22-25].

РЕКОМЕНДАЦИЯ

На основании изложенного, для сохранения популяции каспийского тюленя необходимо совершенствование законодательства в РК в части редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных, для которых требуется реабилитация.

Прежде всего необходимо ввести понятие реабилитации и реабилитационного центра. В последующем, изложение представлено так, чтобы было юридическое обоснование практического воплощения реабилитации каспийского тюленя. Важно отметить, что на примере этого вида, принятие изменений в законодательстве будет служить для реабилитации всех видов из Перечня редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных.

1. В **Закон РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира»** внести следующие изменения:

1.1.Предлагается следующая формулировка в ст.1:

«Реабилитация животных — это комплекс научно обоснованных мер по содержанию, восстановлению здоровья и жизнеспособности тяжело больных и травмированных диких животных с последующим выпуском в природную среду».

1.2. Включить в п. 3 ст. 15 дополнение, что изъятие редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных допускается в исключительных случаях

по решению Правительства Республики Казахстан на основании биологического обоснования в том числе для

- реабилитации

1.3. Также п. 5 ст. 15 дополнить словом - ***реабилитация***

«Содержание, ***реабилитация,*** перевозка, продажа, выставление на продажу и покупка редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных, их частей и дериватов осуществляются в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан».

Включение понятия «**реабилитация**» в указанный пункт статьи, кроме того, что реабилитацию редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных необходимо расценивать как отдельный и очень важный вид деятельности в рамках настоящей статьи для сохранения и восстановления их популяций, отсылает на Закон РК «Об особо охраняемых природных территориях», который относится к основному в части особо охраняемых природных территорий, сохранения и восстановления численности редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных.

2. В **Закон РК «Об особо охраняемых природных территориях»** необходимо внести следующие дополнения:

2.1. Дополнить ст.1 **Основные понятия, используемые в настоящем Законе**

«Реабилитационный центр – специализированный имущественный комплекс, предназначенный для

реабилитации животных, включенных в Перечень редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных РК. Создание и деятельность Реабилитационных центров регламентируется соответствующим Правилом».

2.2. Дополнить компетенцию уполномоченного органа, ведомства уполномоченного органа и его территориальных подразделений.

В п. 6-1) ст. 8. Компетенция уполномоченного органа, ведомства уполномоченного органа и его территориальных подразделений

- правил реабилитации редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных.

Необходимо, чтобы существовали отдельные Правила, в которых регламентировался порядок изъятия животных, подлежащих реабилитации, деятельность реабилитационных центров, установлены требования к ним и ответственность за жизнь животных.

2.3. П.2. ст.30 **Восстановление государственного природно-заповедного фонда на особо охраняемых природных территориях**

дополнить понятием «***реабилитация***»:

- размножение, ***реабилитация,*** разведение и восстановление в природной среде редких и находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных.

Реабилитация – это отдельный вид деятельности по сохранению численности животных.

2.4. Дополнить ст. 35. **Финансирование мероприятий по развитию и содержанию природоохранных учреждений**

- содержание реабилитационных центров и реабилитацию животных

Необходимо, чтобы республиканский бюджет выделял финансовые средства на финансирование для содержания реабилитационных центров в составе ГПР и непосредственно реабилитацию животных.

2.4. Дополнить П.2 ст. 50. **Понятие, основная деятельность и зонирование государственных природных резерватов**

К основной деятельности ГПР должна входить:

- реабилитация животных, входящих в Перечень редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных РК

Реабилитация – это отдельный вид деятельности по сохранению численности животных.

3. В Приказ Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 31 октября 2025 года № 409 **Об утверждении Правил подготовки биологического обоснования на пользование рыбными ресурсами и другими водными животными**

Рекомендуется внести следующие изменения:

*3.1.*П.2 дополнить ***изъятия редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных***

«биологическое обоснование - научно обоснованное заключение ***изъятия редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных,*** пользование животным миром, определение допустимого объема изъятия объектов животного мира, а также на деятельность, способную повлиять на объекты животного мира и среду их обитания»;

Дополнение введено ввиду того, что «***изъятие редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных***» не относится к пользованию животным миром, а относится к охране согласно ст. 15 Закона РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира».

*3.2.*П.4 дополнить ***на изъятие редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных для целей научных исследований и реабилитации на срок до трех лет.***

Текст будет выглядеть следующим образом: «Биологическое обоснование подготавливается в течение года на основании материалов учета численности рыбных ресурсов и других водных животных за предыдущий год (за исключением горько-соленных водоемов, закрепленных в текущем году и имеющие потенциальные запасы цист артемии) мониторинга объектов рыбных ресурсов и других водных животных, среды их обитания и научных исследований; ***на изъятие редких и находящихся под***

угрозой исчезновения видов животных для целей научных исследований и реабилитации на срок до трех лет».

Дополнение введено поскольку изъятие «краснокнижных» видов животных для целей научных исследований и реабилитации не наносит ущерба популяциям животных, поскольку после отбора проб, мечения и реабилитации животные выпускаются в природную среду; ежегодно провести учет численности «краснокнижных» видов ввиду их редкости зачастую не представляется возможным.

3.3.П. 5 дополнить … ***изъятия редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных для научных исследований и реабилитации***.

Дополнение вытекает из. П. 4 настоящих Правил и выход постановления Правительства для изъятия редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных для научных исследований и реабилитации согласно ст. 15 Закона РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» производится на основании биологического обоснования.

Приложение 1

Примеры травм на теле тюленей и запутывания в рыболовных снастях

На переднем плане раненный тюлень. Фото М. Т. Баймуканова (30.04.2017, остров в заливе Кендирли)

Крупный план раны тюленя. Фото М. Т. Баймуканова (30.04.2017, остров в заливе Кендирли)

Тюлень, запутанный в сетях. Фото М. Т. Баймуканова (30.04.2017, остров в заливе Кендирли)

Рана на шее тюленя от впившейся сети. Фото М. Т. Баймуканова (30.04.2017, остров в заливе Кендирли)

Рана на шее тюленя от впившейся сети. Скрин с видео М. Т. Баймуканова (13.05.2016, остров в заливе Кендирли)

Тюлень, запутанный в рыболовной сети. Скрин с видео М. Т. Баймуканова (26.04.2018, острова Тюленьи, у острова Подгорный)

Примеры проявлений болезней каспийского тюленя

Два больных тюленя на участке Прорва.
Фото М. Т. Баймуканова (30.10.2018, шалыга на участке Прорва)

Больной каспийский тюлень – кроветечение
в задней части тела. Фото М. Т. Баймуканова
(30.10.2018, шалыга на участке Прорва)

Приложение 2

Предложения по внесению изменений Законы РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира»
«Об особо охраняемых природных территориях», Правила подготовки биологического обоснования на пользование рыбными ресурсами и другими водными животными

№ п/п	Раздел (пункт)	Действующая редакция	Новая редакция	Обоснование изменений
1	Ст. 1	отсутствует	**Реабилитация животных — это комплекс научно обоснованных мер по содержанию, восстановлению здоровья и жизнеспособности тяжело больных и травмированных диких животных с последующим выпуском в природную среду**	Определение приведено впервые. Необходимо дать правовую основу понятия реабилитации диких животных
2	Ст.15. п.3	3. Изъятие редких и находящихся под угрозой	3. Изъятие редких и находящихся под угрозой	Для реабилитации видов животных из Перечня

пф

		исчезновения видов животных, их частей или дериватов допускается в исключительных случаях по решению Правительства Республики Казахстан на основании биологического обоснования для: 1) разведения в специально созданных условиях в научных, воспроизводственных, коммерческих целях, а также для последующего выпуска в среду обитания; 2) научных исследований; 3) селекции; 5) развития национальных видов охоты.	исчезновения видов животных, их частей или дериватов допускается в исключительных случаях по решению Правительства Республики Казахстан на основании биологического обоснования для: 1) разведения в специально созданных условиях в научных, воспроизводственных, коммерческих целях, а также для последующего выпуска в среду обитания; 2) научных исследований; 3) селекции; **4) реабилитации** 5) развития национальных видов охоты.	редких и находящихся под угрозой исчезновения, включая каспийского тюленя, необходимо его изъятие из природной среды. Поэтому «реабилитация» должна быть включена в список исключительных случаев.
3	Ст.15. п.5	5. Содержание, перевозка, продажа, выставление на продажу и покупка редких и находящихся под угрозой	5. Содержание, **реабилитация,** перевозка, продажа, выставление на продажу и покупка редких и	Реабилитацию редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных

		исчезновения видов животных, их частей и дериватов осуществляются в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан.	находящихся под угрозой исчезновения видов животных, их частей и дериватов осуществляются в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан.	необходимо расценивать как отдельный и очень важный вид деятельности в рамках настоящей статьи для сохранения и восстановления популяций.
Закон РК «Об особо охраняемых природных территориях»				
4	Ст. 1	отсутствует	**Реабилитационный центр – специализированный имущественный комплекс, предназначенный для реабилитации животных, включенных в Перечень редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных РК. Создание и деятельность Реабилитационных центров регламентируется соответствующим Правилом.**	Определение приведено впервые. Необходимо дать правовую основу понятию реабилитационного центра для диких животных.

5	п. 6-1) ст. 8.	отсутствует	**- правил реабилитации редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных**	Дополнение приведено впервые, необходимо, чтобы существовали отдельные Правила, в которых регламентировался порядок изъятия животных, подлежащих реабилитации, деятельность реабилитационных центров, установлены требования к ним и ответственность за жизнь животных.
6	п. 4 ст. 30.	- размножение, разведение и восстановление в природной среде редких и находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных.	- размножение, ***реабилитация,*** разведение и восстановление в природной среде редких и находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных.	Реабилитация - это отдельный вид деятельности по сохранению численности животных
7	Ст. 35	отсутствует	**- содержание реабилитационных**	Необходимо, чтобы республиканский

			центров и реабилитацию животных	бюджет предусматривал финансовые средства на содержание реабилитационных центров в составе ГПР и непосредственно реабилитацию животных
8	п.2 ст. 50.	отсутствует	**- реабилитация животных, входящих в Перечень редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных РК**	Реабилитация - это отдельный вид деятельности по сохранению численности животных
Правила подготовки биологического обоснования на пользование рыбными ресурсами и другими водными животными				
9	П. 2	биологическое обоснование - научно обоснованное заключение на пользование животным миром, определение допустимого объема изъятия объектов животного мира, а также на деятельность, способную повлиять на объекты	биологическое обоснование - научно обоснованное заключение **изъятия редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных**, пользование животным миром, определение допустимого объема изъятия объектов	Дополнение введено ввиду того, что изъятие редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных не относится к пользованию животным миром; относится к охране

		животного мира и среду их обитания.	животного мира, а также на деятельность, способную повлиять на объекты животного мира и среду их обитания;	согласно ст. 15 Закона РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира»
10	П.4	Биологическое обоснование подготавливается в течение года на основании материалов учета численности рыбных ресурсов и других водных животных за предыдущий год (за исключением горько-соленных водоемов, закрепленных в текущем году и имеющие потенциальные запасы цист артемии) мониторинга объектов рыбных ресурсов и других водных животных, среды их обитания и научных исследований.	Биологическое обоснование подготавливается в течение года на основании материалов учета численности рыбных ресурсов и других водных животных за предыдущий год (за исключением горько-соленных водоемов, закрепленных в текущем году и имеющие потенциальные запасы цист артемии) мониторинга объектов рыбных ресурсов и других водных животных, среды их обитания и научных исследований; **на изъятие редких и находящихся под угрозой исчезновения видов**	Дополнение введено для того, изъятие «краснокнижных» видов животных для целей научных исследований и реабилитации не наносит ущерба популяциям животных, поскольку после отбора проб, мечения и реабилитации выпускаются в природную среду; ежегодно провести исследования по учету численности «краснокнижных» видов ввиду редкости зачастую не

			животных для целей научных исследований и реабилитации на срок до трех лет.	представляется возможным.
11	П. 5	нет	**- изъятия редких и находяшихся по угрозой исчезновения видов животныхдля научных исследований; реабилитации,**	Дополнение приведено впервые и вытекает из. П. 4 настоящих Правил и выход постановления Правительства для изъятия редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных для научных исследований и реабилитации согласно ст. 15 Закона РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» производится на основании биологического обоснования.

Пайдаланылған әдебиеттер

Библиография

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 9 ноября 2020 года № 746 О внесении дополнения в постановление Правительства Республики Казахстан от 31 октября 2006 года № 1034 «Об утверждении Перечней редких и находящихся под угрозой исчезновения видов растений и животных».

2 Конвенция о биологическом разнообразии (Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан от 19 августа 1994 г. N 918).

3 Конвенция по сохранению мигрирующих видов животных (Закон Республики Казахстан от 13 декабря 2005 года N 96 О присоединении Республики Казахстан к Конвенции о сохранении мигрирующих видов диких животных, совершенной в Бонне 23 июня 1979 года).

4 Конвенция о правовом статусе Каспийского моря (Закон Республики Казахстан от 8 февраля 2019 года № 222-VI ЗРК.).

5 Рамочная конвенции по защите морской среды Каспийского моря (Закон Республики Казахстан от 13 декабря 2005 года N 97).

6 Соглашение о сохранении и рациональном использовании водных биологических ресурсов (Закон Республики Казахстан от 17 июля 2015 года № 332-V ЗРК)

7 Экологический кодекс РК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2026 г.).

8 Указ Президента РК от 30 июля 2024 года № 611 Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2029 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан.

9 Концепция сохранения и устойчивого использования биоразнообразия в Республике Казахстан на 2026 - 2035 годы (Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2025 года № 1175).

10 Экотоксикологические исследования: изучение накопления токсичных загрязняющих веществ и связанных с ними патологий каспийских осетровых, тюленей и костистых рыб (ЭКОТОКС).: ЭКОТОКС. ─ 2002. ─ 46 с.

11 Баймуканов М. Т. Как сохранить каспийского тюленя (Pusa caspica)? // Известия НАН РК Института биологии и биотехнологии растений. ─ 2017. ─ Т. 324. ─ № 6. ─ С. 100–111.

12 Баймуканов М. Т. О влиянии изменения климата и регрессии Каспийского моря на распределение и численность каспийского тюленя (Pusa caspica) // Материалы Международной научной конференции «Изменение климата в регионе Каспийского моря». /Астрахань (27-28 октября 2021 г.). ─ Астрахань: Издатель Сорокин Р.В. ─ 2022. ─ С. 172–174.

13 Камакин А.М., Ходоревская Р.П., Парицкий Ю.А. Влияние нового вселенца гребневика Mnemiopsis leidyi (A.Agassiz, 1865) на основные звенья экосистемы Каспийского моря/Вестник АГТУ. сер.: Рыбное хозяйство. ─ 2018. ─ №1. ─ С.35-48.

14 Баймуканов М.Т., Шагилбаев А.У., Рыскулов С.Е., Искаков А.А., Сыдыкова Ж.А., Кузнецова Т.В., Сеиткожина Д.А., Сиражитдинова М.К., Баймуканова Ж.М., Баймуканова А.М. Основные результаты и перспективы исследований популяции каспийского тюленя (Pusa caspica Gmelin, 1788) в периоды залегания в казахстанской части Каспийского моря // Зоологические исследования в Казахстане в XXI веке: итоги, проблемы и перспективы. Сборник статей международной научной конференции. ─ 2023. ─ С. 715─ 722

15 Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 593-II Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира.

16 Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 октября 2024 года № 884

О создании республиканского государственного учреждения «Государственный природный резерват «Каспий итбалығы» Комитета рыбного хозяйства Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан».

17 Постановление Правительства Республики Казахстан от 26 ноября 2025 года № 1009 Об утверждении Плана

действий по сохранению популяции каспийского тюленя на 2026─ 2029 годы.

18 Закон Республики Казахстан от7 июля 2006 года № 175-III ЗРК «Об особо охраняемых природных территориях».

19 Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2021 года № 97-VII ЗРК «Об ответственном обращении с животными».

20 Баймуканов М. Т., Исбеков К. Б., Шагилбаев А. У., Рыскулов С. Е., Баймуканова А. М. Природный резерват для сохранения каспийского тюленя (Pusa caspica)// Новости науки Казахстана. Научно-технический журнал. Алматы. ─ 2021. ─ С. 210─ 224.

21 Баймуканов М.Т., Сыдыкова Ж.А., Рыскулов С.Е., Сиражитдинова М.К., Сеиткожина Д.А., Баймуканова А.М. О плане действий по сохранению каспийского тюленя (pusa caspica gmelin, 1788) в республике Казахстан// Труды XII Международной научно-практической конференции «Морские исследования и образование (MARESEDU-2023)». Том I (IV), г. Москва. ─ 2023 г. ─ С. 640─ 647.

22 https://www.marinemammalcenter.org/animal-care/patient - journey /rescue

23 https://www.taronga.org.au/about/newsroom/posts/release-of-injured-seal-reveals-the-secret-life-of-her-species

24 https://www.amwrro.org.au/about-amwrro

25 https://www.orrca.org.au/

Баймуканов М. Т. – директор Учреждения
«Институт гидробиологии и экологии»,
кандидат биологических наук

Рекомендация по сохранению каспийского тюленя
(Pusa caspica Gmelin, 1788)
ISBN 978-601-80201-9-3

**КАСПИЙ ИТБАЛЫҒЫН САҚТАУ ЖӨНІНДЕГІ ҰСЫНЫС
(PUSA CASPICA GMELIN, 1788)**

**РЕКОМЕНДАЦИЯ ПО СОХРАНЕНИЮ КАСПИЙСКОГО
ТЮЛЕНЯ (PUSA CASPICA GMELIN, 1788)**

"ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КІТАП ПАЛАТАСЫ"

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТЫҚ КІТАП НОМЕРІ
ISBN
ӨМБЕБАП ОНДЫҚ ЖІКТЕУ,
КІТАПХАНАЛЫҚ-БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ЖІКТЕУ,
ШТРИХ – КОД
БЕРІЛДІ (ПІРКЕЛДІ)

"НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН"

ПРИСВОЕНЫ (ЗАРЕГИСТРИРОВАНЫ)
МЕЖДУНАРОДНЫЙ СТАНДАРТНЫЙ КНИЖНЫЙ НОМЕР
ISBN
УНИФИЦИРОВАННЫЙ ДЕСЯТИЧНЫЙ КЛАССИФИКАТОР,
БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КЛАССИФИКАТОР,
ШТРИХ-КОД

ISBN 978-601-80201-9-3
9 786018 020193

Тираж 50 экз.

050010/A05B9K4 Алматы, Медеуский район,
ул. Богенбай батыра 86/47, 214 офис.
Рекламно-производственная компания «DO-Design factory»

